

ביאורים

בהתמודדותו מול כת הקראים טוען ריה"ל שתי טענות מרכזיות: האחת, רק על ידי התורה שבעל פה ניתן להבין את הכתוב בתורה שבכתב. הטענה השנייה, אותה שוטח ריה"ל כאן, היא שהפירוש לתורה שבכתב הקיים בקרב 'הרבניים' הוא הפירוש האמיתי והנכון לתורה. תופעה בולטת שמאפיינת את הקראים היא חוסר עקביות. בתוך כת הקראים עצמה קיימות מחלוקות רבות בענייני פרשנות. בנוסף לכך, לעתים נוהגים הקראים ללכת אחרי דעה מסוימת ששורשה בתורה שעל פה של 'הרבניים' ובעניין אחר הם חולקים עליהם. דבר זה כמוהו תמוה מאוד: אם אתם חולקים על דעת 'הרבניים' ועל התורה שעל פה, מדוע אתם מאמצים אותה בעניינים מסוימים ובעניינים אחרים אינכם מקבלים אותה? כמוהו, על ענייני המחלוקת ניתן להקשות בחזרה על העולם היהודי. הרי מחלוקות קיימות כמעט בכל תחום. אין תחום בהלכה למשל שלא קיימות בו כמה וכמה דעות. אם כן, מה לנו כי נלין על מחלוקותיהם של הקראים, הלא מצבנו אינו טוב יותר ממצבם. אלא שקיים הבדל מהותי בין מחלוקות חכמים למחלוקות הקראים. בקרב החכמים הרבניים ישנן מוסכמות המקובלות על כולם: למשל, לא מצאנו מעולם יהודי שיטען שתפילין לא צריכות להיות בצבע שחור או שבצורת ריבוע. או למשל, מעולם לא שמענו על חכם שיאמר שפרי עץ הדר הנאמר לגבי האתרוג הוא פרי אחר. דוגמות אלה הן הוכחות לכך שהמחלוקות חלות בתחומים שבהם לא הייתה מסורת ברורה בתורה שבעל פה או בתחומים שאכן ניתנו פרשנויות שונות. בתחומים אחרים, אין חכמי ישראל חלוקים. כלומר, ההבדל הגדול בין הקראים ל'רבניים' הוא שלרבניים ישנה עקביות: במה חולקים ובמה לא חולקים. על מה יש הסכמה ומה מסופק. לקראים לעומת זאת, יכולות להיות מחלוקות 'מן הקצה אל הקצה' בהסברת הפסוקים.

הרחבות

מחלוקות חכמים

ולפי הקשיהם ירבו התורות. להבדיל מהקראים, גם בדברי חז"ל יש מחלוקות בפסיקת הלכה. ההבדל הוא שהקראים נחלקים בעיקרים היסודיים ועל ידי כך עושים תורות רבות שבהכרח יש טעות לפחות באחת מהן, לעומת זאת חז"ל לא נחלקו לגבי העיקרים, אלא רק בפרטים הקטנים שתלויים בסברא. המהרה"ל ממשיל את ההבדל בין מסורת חז"ל לבין דעת הקראים לגדילת עץ. מסורת חז"ל דומה לעץ בעל שורשים עמוקים וגזע אחד רחב, החלוקה נעשית רק בענפים הדקים והקטנים (וכולם מניבים פירות). הקראים לעומת זאת דומים לעץ חלש ודק ששורשיו אינם עמוקים מספיק, חלוקים לגמרי אלה מאלה ואינם מוזינים את העץ לכל ענפיו [תפארת ישראל סט].

ורקב עצמות קנאה

דעת ענן. בעל היקול יהודה' אומר בשם הראב"ד שענן היה תלמיד חכם בתחילה, אך כיוון שמצאו בו פסול לא הסמיכו אותו ל"גאון" ומינו את אחיו הקטן להיות ראש ישיבה. דבר זה הוליד בו קנאה שגרמה לו להסית את ישראל מדברי חכמינו ולהקים כת חדשה.

חכמת העיבור

שמעשיהם הם בעקבות הרבניים בעבור. יש שתי דרכים עיקריות בחישוב השנה והחודשים, על פי מהלך החמה ועל פי מהלך הלבנה שברקיע. הקראים מונים את ימות השנה רק על פי הלבנה, דבר הגורם לשיבושים רבים. לעומת זאת אנחנו מונים גם על פי הלבנה וגם על פי החמה-את החודש על פי מהלך הלבנה, ומעברים את החודשים כך שתקופות השנה יתאימו למהלך החמה.

שאלות לדין

מה המשמעות לכך שתורתנו יוצאת "מן המקום אשר יבחר ה'?"

מהו היחס בין בית דין מאוחר ובית דין שקדם לו? האם האחרון מחויב לפסיקותיו של הראשון?

האמת היא אחת

לה אָמַר הפּוֹרֵי: כּל מֵה שֶׁאֲמַרְתָּ מְחֻיָּב, כִּי הַתּוֹרָה זֵרָה שֶׁתְּהִיָּה תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד, וּלְפִי הַקְּשִׁיחֶם יִרְבוּ הַתּוֹרוֹת כְּפִי הַקֶּשׁ כּל אֶחָד מֵהֶם, וְאִפְלוּ הֶאֱחָד לֹא יִשְׁאָר עַל תּוֹרָה אַחַת, כִּי בְּכָל יוֹם תִּרְאֶה לּוֹ דְּעָה חֲדָשָׁה, וְיִוָּסֵף מִדְּעוֹ, וְיִפְגַּשׁ מִי שִׁישִׁיבֵהוּ בְּטַעֲנָה, וְיִחִיב שִׁיעֲתֶק בְּהַעֲתֶק הַדְּעָה. וְאִם נִמְצָאִים מִסְּפִימִים, נִדְּעָה כִּי הֵם קִבְּלוּ מֵאֶחָד אוֹ מִרְבֵּים שֶׁקִּדְּמוּם, וְרֵאוּי שֶׁנִּבְבְּקָר אוֹתָם עַל הַהִסְפָּמָה, וְנֹאמַר לָהֶם: אֵיךְ הִסְפַּמְתֶּם בְּמִצְוֵה פְּלוֹנִית, וְהַדְּעַת נֹטָה בְּדַבְרֵי ה' אֶל פְּנֵים רְבוֹת? וְאִם יֹאמְרוּ שֶׁכֵּךְ הִיָּתָה דְּעַת עָנָן אוֹ בְּנִמְיָן אוֹ שְׂאוּל אוֹ זִלְתָּם, חִיָּבָה אוֹתָם טַעֲנַת הַמְּסֻרֶת מִמֵּי שֶׁהוּא יוֹתֵר קִדְמוֹן וְיוֹתֵר עֲקָרִי בְּמִסְרֶת, רְצוּנֵי לוֹמַר: הַחֲכָמִים, לְפִי שֶׁהֵם רְבִים, וְהֵהֶם יְחִידִים, וְהִקְשִׁי חַכְמִים נִסְמָךְ עַל קִבְּלָה מֵהִנְבִּיאִים, וְהֵהֶם הִקְשִׁי גְרִידָא וְתוֹ לֹא, וְהַחֲכָמִים מִסְּפִימִים, וְהֵהֶם נְחָלְקִים, וְהַחֲכָמִים דְּגִרְיָהֶם מִן הַמְּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה', וְאִפְלוּ הִיָּה דִּינָם מֵהַקְּשִׁי גְרִידָא הִיָּה רֵאוּי לְקַבְּלוּ, וְהֵהֶם אֵינָם כֵּן.

מסורת לחצאין

וּמִי יִתֵּן וְאִדְעָה מֵהַ תְּשׁוּבָתָם בְּשִׂאלַת "הַחֲדָשׁ הַזֶּה", וְאֵי רֹאָה שֶׁמְעַשִּׂיהֶם הֵם בְּעַקְבוֹת הַרְבָּנִים בְּעֵבּוֹר אֶדָר בְּאֶדָר, וְאַחַר כֵּךְ הֵם מְעַרְעְרִים עֲלֵיהֶם בְּרֵאִית הַמוֹלָד בְּתִשְׁרֵי: אֵיךְ צִמְתָּם צוֹם כְּפוֹר בְּתִשְׁעָה בְּתִשְׁרֵי? הֲלֹא יְבוֹשׁוּ, וְהֵם לֹא יִדְּעוּ הֵאָם זֶה הַחֲדָשׁ אֶלּוּל אוֹ תִשְׁרֵי כְּשֶׁעֲבָרוּ וְהֵאָם הוּא תִשְׁרֵי אוֹ מִרְחֶשֶׁן כְּשֶׁלֹּא עֲבָרוּ, וְהֵאָם לֹא אֲמָרוּ: אֵי הַטּוֹבֵעַ, וּמֵה לִי כִּי אֲחַשֵׁשׁ מֵהֶרְטִיבוֹת? אֲנַחְנוּ לֹא נִדְּעָה הֵאָם הַחֲדָשׁ תִּשְׁרֵי אוֹ מִרְחֶשֶׁן אוֹ אֶלּוּל, וְאֵיךְ יִעָרְעַר עַל מִי שֶׁאֲנִי הוֹלְכִים בְּעַקְבוֹתֵיהֶם וְלוֹמְדִים מֵהֶם: הֵאָם אֲתֶם צִמְמִים בְּתִשְׁרֵי אוֹ בְּעִשְׂרֵי מִימֵי הַחֲדָשׁ?

לֹט אֲמַר הַחֲבָרִי: תּוֹרַתְנוּ קְשׁוּרָה בְּהִלְכָה לְמִשְׁנֵי מִסִּינֵי, אוֹ מִן הַמְּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה', כִּי לֹא תִסּוֹר מִצִּיּוֹן תִּצָּא תּוֹרָה וְדִבְרֵי ה' מִירוּשָׁלַיִם, בְּמַעֲמַד שׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים וְכֹהֲנִים וְסִנְהֶדְרִין, וְאֲנַחְנוּ מְצִיּוֹם לְשִׁמְעַ מֵהַשׁוֹפֵט הַמְּמַנֶּה בְּכָל דּוֹר, כְּמוֹ שֶׁאֲמַר: "וְאֶל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בְיָמֵים הָהֵם, וְדַרְשֵׁת וְהִגִּידוּ לָךְ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט, וְעֲשִׂיתָ עַל פִּי הַדְּבַר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לָךְ מִן הַמְּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר ה', וְשִׁמְרַתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרֶה". וְאַחַר כֵּן: "וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּדָוֶן לְבַלְתֵּי שִׁמְעַ אֶל הַכֹּהֵן וְגו' וּמַת הָאִישׁ הַהוּא וּבַעֲרַתָּ הָרַע (מִיִּשְׂרָאֵל)". הַשְׁוֶה אֵת הַמְּרִי כְּלָפִי הַכֹּהֵן וְהַשׁוֹפֵט לְחִמּוּרוֹת שֶׁבַעֲבָרוֹת, בְּאֲמָרוֹ "וּבַעֲרַתָּ הָרַע (מִיִּשְׂרָאֵל)", וְסָמַךְ לוֹ: "וְכָל הַעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרְאוּ, וְלֹא יִזְדוּן עוֹד".

מחויב - אמיתי ונכון. מדעו - ידיעותיו. שיעתק - שיטתו. ענו, בנימין ושאוּל - מראשי כת הקראים, חיו בתקופת הגאונים. המקום אשר יבחר - סנהדרין שאנשיה יושבים בלשכת הגזית שבהר הבית, ויש להם סיוע אלוּקִי. הם מערערים עליהם וכו' - (ראה ביאור במהדורת שילת הערות 3,4).

ביאורים

דרך דבריו של ריה"ל כאן אנו יכולים שוב להתבונן במבט מקיף על ספר הכוזרי כולו ולראות מהו החידוש הגדול של נקודת המבט שהוא מלמדנו. הקביעה שהתורה קשורה במושג "הלכה לבשה מסיני" או פסוקים המעידים כי "מן המקום אשר יבחר ה'", "כי מציון תצא תורה..." הם הוכחה לכך שנתנית התורה איננה פעולה חד-פעמית שחלפה ונעלמה ומאז אנו שרויים בעלטה, מגששים דרכנו כעיוורים באפילה. התורה קשורה קשר בל יינתק בנבואה. רוח הקודש היא ההשראה האלוהית המאפשרת לחכמים בכל דור, לדעת מה וכיצד לפסוק בשאלות המתעוררות בכל דור מחדש. ממש כשם שה' לא רק ברא את עולמו בעבר, אלא הוא מחייה אותו בכל יום מחדש, כך גם הצורך בתורה שבכתב ותורה שעל פה. התורה שבעל פה היא הביטוי לחיות האלוהית שמלווה אותנו בכל עת. על ידי החיות הזאת אנו מגלים מהו הרצון האלוהי בכל שלב ובכל תקופה בהיסטוריה. זוהי החיוניות שקיימת בתורת ישראל. חיוניות רעננה שמגלה בכל דור פנים המתאימות לזמן. לא מדובר בוויטור על התורה שבכתב, חלילה. אלא שלחכמים ניתנה רוח הקודש המופיעה על ידי העמל העיוני, לחשוף מהו רצון ה' על-פי הפסוקים, בעת הזאת. כדי שרוח הקודש הזאת תשרה ותופיע ישנו צורך שהאומה תהיה במצבה התקין, השלם והבריא. רק אז ההוראה היוצאת מירושלים הינה הוראה היונקת משרש הנבואה - ההשראה האלוהית. כאשר העם גולה ממקור מחצבתו, נמנעת ההשראה האלוהית השלמה. ממש כמו שאדם חולה אינו מסוגל לחשוב בבהירות ובצלילות ולכן כמעט ולא מאפשר לו לקבל הכרעות ברורות בשאלות חדשות שמתעוררות. זוהי אפוא שיטתו של ריה"ל לאורך הספר כולו - החיות האלוהית. החיות האלוהית מופיעה בעולם בכל הזמנים, אלא שעלינו להיות במצב המאפשר לנו לקלוט אותה. זהו תפקידו של עם ישראל - לגלות את החיות האלוהית בעולם לאורך כל הדורות.

הרחבות

ורב מצוותינו נסמכות אל משה, הלכה למשה מסיני. הרמב"ם כותב על מצוות שהן הלכה למשה מסיני "שהפירושים המקובלים ממשוה אין מחלוקת בהם בשום פנים, לפי שמעולם לא מצאנו מחלוקת שנפלה בין חכמים בזמן מן הזמנים ממשוה ועד רב אשי... לפי שהם כולם פירושים מקובלים ממשוה אמרו 'כל התורה נאמרו כללותיה ופרטותיה מסיני' " (הקדמת הרמב"ם למשנה, ג). הרמב"ם אומר שההלכה הכללית, 'עיקרי המצווה', ניתנה ממשוה רבנו. אך את הפרטים שבכל מצווה, 'הענפים', לומדים חז"ל בדרכים שקיבלו במסורת ואלו הם שלוש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהם.

חכמי עולי בבל

חסידיהם. "כי כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבך שבעים שנה אפקד אתכם... ויקראתם אתי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם. ובקששתם אתי ומצאתם פי תדרשני בכל לבבכם" (ירמיהו כט ג-י).

וחכמתם. "כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל אחרי הימים ההם נאם ה' ננתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבה והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם. ולא למדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם" (ירמיהו לא לב-לג).

ויראתם. הנני מקבצם מכל... והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים. ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים לטוב להם ולבניהם אחריהם. וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להיטיבי אותם ואת יראתי אתם בלבבם לבלתי סור מעלי (ירמיהו לב לו-מ).

שאלות לדין

איך אפשר לברך "וציוונו" על מצוות חכמים, הרי ה' לא ציווה?
ריה"ל מתאר חכמות גדולות שיש במשנה ובתלמוד. מהן?

זאת כל עוד קיים הסדר של העבודה והסנהדרין, ושאר הפתות אשר בהן ישלם הסדר, וידבק בהם הענין האלהי בלי ספק, אם בנבואה, ואם בסיוע והשראה, כמו שהיה בבית שני, ולא תתכן אצל שכמותם לא קנוניה ולא הסכמה. ובזה חובה מצות המגלה והפזרים ומצות החנפה, והיה אפשר לנו לומר: יצונו על מקרא מגלה, ו'להדליק נר חנפה', ו'לגמור את ההלל', ו'לקרא', ועל נטילת ידים, ומצות ערוב, וזולת זה. ואלו היו מנהגינו ונצרים אחר הגלות לא היו נקראים מצוות, ולא היו טעונים ברכה, אלא היה נאמר עליהם שהם תקנה או מנהג.

ורב מצוותינו נסמכות אל משה, הלכה למשה מסיני. וכך ראוי, כי עם שהיה פטור מלסדר במזונות ארבעים שנה, ולא בלבוש ולא בדירה, והם רבים פאשר הם, ומשה נמצא עמם, והשכינה אינה עוזבת אותם, וכבר צוה אותם בכללי מצוות, היעלה על הדעת שלא ישאלו במשך הזמן על פרטיהן, ויעתיקו פרושן ופרוטן? והרי אנו רואים מאמר "והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו", והוא כבר אמר להם באחרונה: "פי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעו את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה". ומי שרוצה להקזיב זה הפסוק יביט אל הקראים, ומי שרוצה להצדיקו יביט אל חכמות המשנה והתלמוד, והן קעט מהרבה מהחכמות הטבעיות והאלהיות והלמודיות והגלגליות, ויראה שראויה להם התפארת על כל העמים בחכמותיהם.

וקצת מצוותינו מן המקום אשר יבחר ה' בתנאים הנזכרים. וכבר שרתה הנבואה בבית שני פארבעים שנה, וכבר שפח ירמיהו ע"ה בנבואתו את אנשי בית שני ואת חסידותם וחכמתם ויראתם, ואם לא נקבל מהם מימי נקבל? והרי אנו רואים מה שנחזק אחרי משה והיה למצוה, כמו שלמה פאשר קדש את תוך החצר ועשה העולות בזולת המזבח, ועשה החק שבעת ימים ושבעת ימים, ומה שיתקנו דוד ושמואל מסדר המשוררים בבית והיה לחק תמידי, ומה שעשה שלמה במקדש, ומה שחסר ממה שעשה משה במדבר, ומה שקבע עזרא לקהלו בבית שני משלישית השקל, ומה שהעמידו במקום הארון וצפה ותלו לפניו הפרכת, מפני שידעו פי הארון גנוז שם.

ושאר הכתות - כהונה, מלכות ושופטים ושוטרים. **ישלם הסדר** - מבנה האומה בשלמותו. **שכמותם** - חכמי הסנהדרין. **היה אפשר** - התאפשר. **להכזיב** - להכחיש את אמיתותו. **יביט אל הקראים** - ויראה את מיעוט השכלתם. **והלימודיות** - המתמטיות. **והגלגליות** - האסטרונומיות. **בזולת מזבח** - ללא מזבח. **ועשה החג וכו'** - בחנוכת בית המקדש הראשון חגגו ארבעה עשר יום, ולא צמו ביום הכיפורים באותה שנה. **סדר המשוררים** - חלוקת הלויים לכ"ד משמרות. **ומה שחסר** - שלמה בנה מנורה ושולחן חדשים. **שלישית השקל** - תרומה לבית המקדש.

ביאורים

אחת הקושיות הגדולות שעולות בליבנו שעה שאנו לומדים על התורה שבעל פה היא, כיצד ההוספות שמוסיפים החכמים במשך הדורות עולה בקנה אחד עם האיסור המפורש: 'לא תוסיף'?

ההסבר שמעניק ריה"ל לשאלה זו מחודש וממשיך להעמיק את היסוד שעליו עמדנו בפסקה הקודמת - רוח הקודש שמכוחה באים חכמים שבכל דור, ללמוד ולהבין את התורה. ריה"ל סובר שאיסור 'בל תוסיף' נאמר רק להמון העם הפשוטים, אלה שאינם עמלים על התורה. יסוד דבריו נובע מן ההנחה שה'צינור' שדרכו מקבל החכם את יכולתו להכריע בסוגיות שונות הוא צינור הנבואה. לכן, כאשר זהו המקור שממנו שואב החכם את חכמתו, אין כל סיכוי שדבריו יסתרו את דברי התורה. הסיבה היא ששניהם ניתנו ממקור אחד - המקור האלוהי הוא זה אשר העניק לנו את התורה והוא זה אשר מאפשר לחכם לקלוט את ההבנה הנכונה בתורה. הקול האלוהי שדיבר אלינו בסיני לא פסק מעולם - 'קול גדול ולא יסף' - לא פסק. החכמה העברית היא חכמת ההקשבה, אנו מקשיבים היטב מה רבוננו של עולם אומר לנו בעת הזאת דרך פסוקי התורה הנצחיים. ניתן לדמות את הקול האלוהי לגלי רדיו בלתי נראים שעל ידי כיוון המכשיר בצורה נאותה, ניתן לקלוט דרכו קולות וצלילים ממקומות רחוקים. החכם גם הוא, מנסה לכוון את התדר אל הגלים האלוהיים היוצאים מן 'המקום אשר יבחר ה'". על ידי המקום, הזמן והאדם המתאימים, ניתן להשיג את הרצון האלוהי כפי שהוא מתגלה בשעה זו. יוצא שלדברי ריה"ל ישנה אחדות מוחלטת בין חכמת התורה, גם זו הנלמדת על ידי החכמים לדורות, לבין הנבואה.

הרחבות

נבואה והלכה

הקבלה מן הנביאים ומן הפהנים והשופטים. ריה"ל קובע שלשה יסודות בפסיקת ההלכה: א. אפשר לפסוק על פי נבואה ורוח הקודש. ב. איסור 'בל תוסיף' נאמר רק להמון, כלומר מי שאינו נביא או מן הסנהדרין. ג. סמכות הסנהדרין להוסיף מצוות היא רק ביושבם בלשכת הגזית, בזמן שבית המקדש קיים.

לכאורה אין כוונת ריה"ל לומר שציווי זה מקבל תוקף של מצווה 'מדאורייתא', אלא שחיובו הוא 'מדרבנן'.

הרמב"ם חולק על שיטת ריה"ל. א. פסיקת הלכה היא רק על פי סברא ולא על פי נבואה [הקדמת הרמב"ם למשנה, ב]. ב. איסור בל תוסיף אמור גם בחידוש מצווה מדבריהם [הקדמה למשנה תורה; הלכות ממרים ב, ט].

הרב קוק מביא כמה ראיות לשיטתו של ריה"ל. הוא מסביר שלנבואה ודאי הייתה השפעה על פסיקת ההלכה. גם אם לא על הפסיקה עצמה, לכל הפחות על אופן הלימוד המביא לפסיקה [אגרות הראי"ה חלק א קג, ועיינין עוד הקדמה לשבת הארץ]. הרב צבי יהודה נהג להדגיש את דברי החת"ם סופר שמי שמערבב הלכה ואגדה ופוסק הלכה מדברי אגדה הרי הוא כמי שזורע כלאיים. כמובן שיש הבדל בין פסיקה מתוך השראת שכנינה לבין פסיקת הלכה מתוך דברי אגדה.

ממחרת יום טוב

נניח שנודה לקראים. אונקלוס תרגם "מבחר יומא טובא" שפירושו ממחרת יום טוב, וזוהי השיטה המסורה בידינו. ריה"ל מוסיף שאף לשיטתם המוטעית של הקראים עליהם לשמוע לדברי חז"ל.

שאלות לדין

האם תוקף מצווה שחכמים תיקנו שווה לתוקף מצווה מן התורה? מדוע חשוב שחברי הסנהדרין ידעו את כל החכמות ואת כל הלשונות? מה זה מלמד אותנו על התורה?

מאמר הפזרי: איך מתיישר זה עם "לא תסף עליו ולא תגרע ממנו"?

מאמר החבר: לא נאמר זה אלא להמון, כדי שלא יחדשו מספרתם ויתחכמו ויקבעו לעצמם מצוות מהקשיתם, כמעשה הקראים, והוא מרז על הקבלה מן הנביאים אחרים משה ע"ה ומן הפהנים והשופטים, כמו שאומר בנביא: "נביא אקים להם וגו' ודבר אליהם את כל אשר אצננו", ואמר על הפהנים והשופטים שיש להשמע למשפטם. ונמצא מאמר "לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו" וגו' רוצה לומר: מה שצויתי אתכם בו על ידי משה, ומה שצויתי על ידי נביא מקרבה מאחרי, לפי התנאים המקימים את הנבואה, או מה שהספיקו עליו הפהנים והשופטים מן המקום אשר יבחר ה', כי הם נעזרים בשכינה. ולא יתכן שישפיקו על דבר החולק על התורה, לפי שהם רבים. ולא יתכן להם דמיון שוא, לחקמתם הרחבה, זו שהיא ירשה להם, והטבעית, והנקנית, מפני שאמרו שעל הסנהדרין לדעת את כל החכמות. וביחוד מאחר שזה מעט שנסתלקה מהם הנבואה או מה שעומד במקומה מפת קול וזולת זה.

נניח שנודה לקראים במה שהם טוענים עלינו אודות מובן הבטוי "ממחרת השבת" ו"עד ממחרת השבת", שהוא מיום ראשון, ואז נאמר, שאחד השופטים או הפהנים או המלכים הרצויים, עם דעת הסנהדרין וכל החכמים, ראה כי הפנה של המספר הוא אמנם היא לתן חמשים יום בין פנוני קציר שעורים ובפנוני קציר חטים, ושמירת שבעה שבועות שהם שבע שבתות תמימות, ונתן לנו משל ביום הראשון מהשבע, פאומר: אם תהיה ההתחלה "מהחל חרמש בקמה" מיום ראשון, הרי הם יסתימו ביום ראשון, כדי שנקיש ממנו שאם תהיה ההתחלה מיום שני - יסתימו ביום שני, ו"החל חרמש" מסור לנו, פאשר נראה שהוא ראוי נתחיל בו ונספר ממנו, ונקבע זה שהוא יהיה יום שני של פסח. ואין בזה סתירה לתורה, והתמיכה קבלתו לתורה מפני שהיה מן המקום אשר יבחר ה' בתנאים הנזכרים. ואולי היה זה בנבואה מאת ה' יתעלה, והדבר אפשרי, ונהיה נקיים מריב המריבים.

ירושלם להם והטבעית והנקנית - החכמה שקיבלו מאבותיהם ורבותיהם, חכמתם המולדת והחכמה שרכשו בלימודם. ואז נאמר בתגובה לדבריהם. והדבר אפשרי - הבנת העניין ניתנת בכמה אפשרויות. נקיים מריב - מיושבת שיטתנו מקושיותיהם.

ביאורים

קשה שלא להבחין כיצד ריה"ל, בצורה אומנותית מדהימה, חורז בדבריו בפסקאות מב - מג, את יסוד שיטתו בספר כולו במילים בודדות. השוואתו את השאלות שיש לנו על התורה שבעל פה לשאלות שישנן על הנהגת העולם וכן על המתגלה לנו בגופנו. בכך חוזר ריה"ל ומבהיר לנו את היסוד הכללי האלוהי שמתגלה בעולם. זוהי החיות האלוהית - הרוח החיה שמפעמת בעולמנו ומתגלה ברמות שונות ובממדים שונים. כאשר מתברר לנו הכיוון הכללי, גם פרטים שונים הגורמים לנו לקושי מקבלים משמעות אחרת. הקשיים הנקודתיים הופכים לפרטים אשר אינם מעיבים על התמונה הכללית. הגובה הזה, שאליו מגביהנו ריה"ל, מעניק לנו נקודת מבט הגבוהה ממה שבן אנוש מסוגל להביט במבטו. כאשר אנו מתבוננים למשל על מקטע מסוים במציאות, ייתכן ותהיה לנו עליו קושייה גדולה. הדוגמה שבה נוקט ריה"ל היא העוול שאנו פוגשים לעתים בבריאה. אלא שיתכן וקושייה זו נובעת מכך שאיננו רואים את התמונה בכללותה. כאשר אנו מבחינים בתמונה הכללית, השאלות הפרטיות אינן נעלמות אך הן מקבלות מימד נכון יותר. לדוגמה, אם אנו מכירים מישוהו שדרך כלל נוהג בהגינות וביושר אך איננו שפעם באופן חריג מעשיו לא תאמו את התנהגותו הרגילה, מובן שתהיה לנו קושייה לגבי מעשיו אך נוכל להכריע את המעשה ביתר קלות לכיוון התיקון שכן זוהי הדרך הכללית שבה נוהג אדם זה. נקודת המבט אפוא היא כללית, נקבל תמונה מקיפה של הופעת 'העניין האלוהי' בעולם, בתורה ובגוף, ובשל כך נראה עדי כמה גם בעיות מקומיות אינן מונעות מאיתנו להבחין ביופי ובשלמות של התמונה השלמה.

הרחבות

איסור בל תוסיף

אתמול עיינו בשיטת ריה"ל והרמב"ם. עוד כותב הרמב"ם שאיסור "לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו" הוא דווקא בהלכה שנקבעת כמצווה תמידית, אך אם חז"ל קבעו הלכה בשביל לעשות סייג וגדר לשמירת התורה הרי זה מותר, ואין עוברים בכך על איסור בל תוסיף [הלכות ממרים ב, ט]. הראב"ד חולק עליו ואומר שסייג לתורה מותר לעשות גם בקביעות [שם בהשגות הראב"ד]. המהר"ל מסביר שאיסור בל תוסיף הוא דווקא בהוספה או בגריעה במצווה עצמה, כגון הטלת ציצית בחמש כנפות של בגד, או בבגד בעל שלוש כנפות. אך להוסיף מצווה מדרבנן אין איסור כלל [באר הגולה, באר ראשון. ועיין פירוש רש"י דברים יג, א].

דין וחסד

והתורה אָמרה "כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם כֵּן יִנָּתֵן בוֹ" הרמב"ם מסביר על כך "זה שנאמר בתורה 'כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו' אינו לחבול בזה כמו שחבל בחבירו אלא שהוא ראוי לחסרו אבר או לחבול בו כאשר עשה, ולפיכך משלם נזקו" [חובל ומזיק א, ג]. הרמב"ם מסביר שמצד הדין כך היה צריך לעשות לו, אך בפועל העונש הוא בממון. מסביר זאת הרב צבי יהודה שהדבר דומה לאב הרוצה להכות את בנו ולהענישו ואמו שולחת את ידה לאחוז בידו של האב כדי שהמכה תהיה רכה יותר. כך התורה שבכתב כותבת שראוי היה להיות עונש קשה על מעשה כזה, והתורה שבעל פה אומרת שבפועל העונש יהיה רק חיוב ממון.

שאלות לדין

האם הנפש מושפעת מן הגוף?

ריה"ל כותב שלא ייתכן לפרש "עין תחת עין" כפשוטו, מכיוון שאין תועלת בקטיעת עינו של הפוגע. מדוע הרתעת עבריינים לא תיחשב תועלת?

ביטול ראיות
הקראים
מהפסוקים

מב אָמַר הַפְּזָרִי: כָּבֵד בְּטֻלָּתָהּ, הַחֲבֵר, בְּפִלְלִים הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר לֹא אוֹכַל לְהַכְחִישׁם, פְּרָטִים שְׁהִיוּ בְּלִבִּי מִטְעֵנוֹת הַקְּרָאִים, שְׁהִייתִי סְבוּר שְׁאֶסְתֵּם טַעֲנוֹתֶיךָ בְּהֵם.

מג אָמַר הַחֲבֵר: כְּשִׁיתְאָמְתוּ הַכָּלִים אֶל תְּשִׁים לֵב לַפְּרָטִים, כִּי הִרְבָּה פְּעֻמִּים נִכְנָס בְּהֵם דְּמִיוֹן שׁוֹא, וְעוֹד, שְׁאִין לָהֶם תְּכָלִית, מִפְּנֵי שְׁהֵם מִסְתַּעְפִּים וְלֹא יִמְלִטוּ הַמְּתוֹפְחִים מִן הָרִיב בְּהֵם. וְזֶה כְּמִי שֶׁהִתְאָמְתָּ אֶצְלוֹ צֶדֶק הַבּוֹרָא, וְשֶׁחֲכַמְתוּ כּוֹלָלָתָהּ, וְלִפְיֶכָךְ לֹא יִשְׁעָה אֶל מִה שִׁירָאָה בְּעוֹלָם מִן הָעוֹל, וְכִמּוֹ שְׁאָמַר: "אִם עֲשֶׂק רֶשׁ וְגִזְל מִשְׁפָּט וְצֶדֶק תִּרְאָה בְּמִדְיָנָה אֶל תִּתְמָה עַל הַחֲפִיץ". וְכִמִּי שֶׁהִתְאָמְתָּה אֶצְלוֹ בְּמוֹפֵת הַשְּׂאֲרוֹת הַנֶּפֶשׁ אַחַר כְּלוֹת הַגּוּף, וְשֶׁהִיא אֵינָה גֶשְׁמִית, אֲלֵא עֶצֶם נִבְדָּל מִהַגּוּף כְּמִלְאָכִים, וְלִפְיֶכָךְ לֹא יִשְׁעָה אֶל מִה שֶׁיִּקְשָׁה עָלָיו הַכַּח הַמְּשַׁעַר מִהַעֲדָר פְּעֻלוֹת הַנֶּפֶשׁ בְּעַת הַשְּׁנָה וּבְעַת הַחֲלִי הַמְאֻבָּד אֶת הַמְּחַשְׁבָּה, וּמִהִיזָתָה נִמְשַׁכֶּת אַחַר מְזַג הַגּוּף, וְזוֹלָתָה מִן הַמְּחַשְׁבוֹת הַמְּסִיתוֹת.

מד אָמַר הַפְּזָרִי: עִם כָּל זֶה, לֹא אֶמְצָא סְפוּק עַד אֲשֶׁר יִרְוַח לִי מִן הַדִּיּוֹן עִמָּךְ בַּפְּרָטִים, אֶף עַל פִּי שִׁישׁ עָלֵי בְּזָה בְּקִרְתָּהּ, אַחַר שֶׁהוֹדִיתִי בְּפִלְלִים אֲשֶׁר הִזְכַּרְתָּם.

מה אָמַר הַחֲבֵר: אָמַר מִה שֶׁתִּרְצָה.

מו אָמַר הַפְּזָרִי: הָאִין הָעֲנֵשׁ מִכְּפָרֶשׁ בַּתּוֹרָה בְּאָמְרוֹ "עֵינִי תַחַת עֵינִי שֵׁן תַּחַת שֵׁן פְּאֲשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם כֵּן יִנָּתֵן בוֹ"?

מז אָמַר הַחֲבֵר: הָאִם לֹא נֶאֱמַר בְּסֻמוּךְ לְךָ: "וּמִכָּה נֶפֶשׁ בְּהֵמָה יִשְׁלַמְנָה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ"? הָאִין זֶה הַכְּפָר? הֲרִי לֹא אָמַר: מִי שֶׁהִרְגָה אֶת סוֹסָה הִרְגָה אֶת סוֹסוֹ, אֲלֵא אָמַר: קַח סוֹסוֹ, כִּי אִין לָהּ תוֹעֵלָתָה בְּהִרְגָתָהּ סוֹסוֹ, וְכִן מִי שֶׁקָּטַע יָדָהּ קַח כְּפָר יָדוֹ, כִּי אִין לָהּ תוֹעֵלָתָה בְּקִטְעוֹתָהּ יָדוֹ. וּבְמִיזָדָה כְּשִׁיתְיָהּ כְּלוּל בְּדִינֵים הָאֵלֶּה מִה שֶׁסוֹתֵר אוֹתוֹ הַשְּׁכָל, כִּי פְּצַע תַּחַת פְּצַע, חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה, אִין נֹכַח לְשַׁעַר זֶה, וְיִשׁ שְׁיָמוּת אֶחָד מֵהֶם מִפְּצַעוֹ וְלֹא יָמוּת הָאֶחָד מִפְּצַע שְׁכַמוֹתוֹ, וְאִין נֹכַח לְכַנּוֹן שְׁיָהִיָה כְּמוֹתוֹ, וְאִין נֶעֱקַר עֵין מִי שֶׁאִין לוֹ אֲלֵא עֵין אַחַת תַּחַת עֵין מִי שֶׁהִיוּ לוֹ שְׁתֵּי עֵינַיִם, וְיִשְׁאֵר הָאֶחָד עֵינָהּ וְהָאֶחָד בְּעַל עֵין אַחַת, וְהַתּוֹרָה אֶמְרָה "כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם כֵּן יִנָּתֵן בוֹ". וְיִמָּה דוֹחֵק אוֹתִי לְדוֹן עִמָּךְ בְּאֵלֶּה הַפְּרָטִים, אַחֲרֵי אֲשֶׁר הִקְדַּמְתִּי הַכְּרַח הַקְּבָלָה, עִם נְאֻמֵּי הַמְּזַכְּרִים וְגִדְלָתָם וְחֻקְמָתָם וְהַשְּׁתַדְּלוּתָם?

תכלית - סוף. על החפץ - על רצון ה'. לא ישנה - לא יפנה. מהעדר פעולות וכו' - כאשר אדם ישן או חולה, הנפש אינה פועלת כהרגלה. משמע, לכאורה, שהנפש אינה לגמרי רוחנית שהרי היא מושפעת ממצב הגוף. הכופר - תשלום ממון על הנוק.

ביאורים

גם לאחר שהחבר מוכיח את נאמנות דברי חכמינו הקדושים ואת טעות דבריהם של הקראים בפירוש התורה, מלך כוזר מתפעל מזהירות הקראים בענייני טומאה וטהרה. הם מדקדקים בכך מאוד; מתרחקים מטומאה ומשתדלים מאוד להיטהר אם הם נטמאים. לעומת זאת בני ישראל השומרים תורה ומצוות על פי המסורת אינם מדקדקים בכך כלל.

בתשובה מסביר החבר, קודם כול, מהי טומאה. הטומאה איננה כמו שאר איסורים שבתורה. אין איסור להיות טמא, אלא שאסור לעשות דברים של קודש בטומאה. רק במקום שיש בו קדושה יכולה להיות גם טומאה שממנה צריך להיזהר. בימינו אין בית מקדש, ולכן כמעט ואינו קיים מושג זה של קדושה וממילא גם לא קיימת השמירה מן הטומאה. בקרב הקראים המושגים התבלבלו משום שאין להם מסורת, ובגלל הבנתם המוטעית בפירוש התורה הם מדקדקים כל כך בענייני הטומאה. הדבר דומה לעם הארץ שמדקדק מאד בעשיית 'סגולות', אך אינו מקפיד כלל על קיום ההלכה ואינו משתדל ללמוד אותה, אלא שאצל הקראים הדבר חמור יותר כיוון שהם מפרשים את התורה כרצונם, ומזלזלים בדברי חז"ל האמיתיים.

מסקנת דברי החבר היא שלא כל מי שמדקדק יותר הוא הצודק יותר. הוא כבר אמר זאת לעיל [ג], כגן] ועוד ימשיך להסביר זאת בהמשך. הדבר תלוי בעצם המעשה, ויש מעשה שהוא רצוי ומועיל מצד עצמו. לכן החבר מסביר למלך את ההבדלים בין טומאה וקדושה לבין האסור והמותר. יש דברים שנאמר עליהם המושג טומאה, אבל אין הכוונה לטומאה וקדושה אלא לאיסור הנוהג בכל זמן ובכל מקום, כמו איסור הקירבה לנידה ואיסור אכילת נבלה.

נקודה נוספת שמציין החבר היא שאם היו מקבלים הקראים את השמירה מטומאה בתור תוספת קדושה, כנקיית ומידת חסידות, לא הייתה עם כך בעיה. אך הם רואים בזה חובה גמורה גם בזמן שאין להיזהר מהטומאות, ובכך הם טועים.

הרחבות

קדושה וטהרה

ובמקום שאין קדושה אין טמאה. גם הרמב"ם אומר "כי זאת המצוה של טומאה וטהרה אינה נתלית רק במקדש וקודשיו...". אך מה שנאמר "והתקדשתם והייתם קדושים, כי קדוש אני" [ויקרא יא, מד] זו קדושה מסוג אחר, והיא קדושת המצוות. דבר זה שייך בכל זמן ונוגע לכל אחד, ועלינו להתעלות בקדושה על ידי קיום המצוות [מורה נבוכים ג, מז]. הרב דוד הכהן 'הנזיר' מוסיף שנראה מלשון ריה"ל כאן רעיון עמוק מאוד, שסכנת הטומאה יכולה להיות רק במקום שיש בו קדושה. אם אין קדושה לא יכולה להיות טומאה, אבל גם קדושה לא תהיה שם [בפירושו על הכוזרי כאן].

איסור וטומאה

מאסור מגע הנדה והיולדת אינו מפני הטמאה. ישנה חקירה האם ההרחקה מאישה נידה הוא 'איסור' או משום 'טומאה', כמו שעל אדם טהור להיזהר מקרבה לכלים טמאים וכדומה. ה'אתון דאורייתא' מוכיח מדברי ריה"ל כאן שאין זה משום טומאה, אלא איסור בפני עצמו שהזיהרה אותנו התורה עליו. לכן האיסור הזה קיים גם כיום, כשבית המקדש חרב ואיננו נוהרים בשאר ענייני טומאה וטהרה.

שאלות לדין

האם יוצא, לאור דברי ריה"ל, שלא ייתכן היום מושג של "קדושה"?

לאור דברי ריה"ל, מהי "מיניות"? האם גם הנצרות נחשבת ל'מיניות'?

מוח אומר הפוזרי: עם כל זה, מפליא אותי השמך מן הטמאות.

מט אומר החבר: הטמאה והקדושה שני ענינים קשורים זה בזה, לא ימצא האחד מהם אלא בהמצא האחר, ובמקום שאין קדושה אין טמאה, פי ענין הטמאה אמןם הוא ענין האוסר על בעליו את הנגיעה בדבר הקדושה, ממה שמקדש לה, כפנהנים ומאכלם ומלבושם, והתרומות, והקרבנות, ובית המקדש, וזולת זה הרבה. וכן ענין הקדושה דבר האוסר על בעליו את הנגיעה בדברים רבים ידועים.

ורב דבר זה תלוי בהמצא השכינה, וכבר חסרנו אותה. ומה שאצלנו מאסור מגע הנדה והיולדת אינו מפני הטמאה, אלא היא מצוה גרידא מאת ה', וכן מה שאצלנו מהרחקת האכילה עמה והאזהרה מקרבתה, אינם אלא גדרים וסגים כדי שלא יהיו דרך אל מגעה. ובאשר לדיני הטמאות, הרי הם בטלו מאתנו מפני שאנו בארץ טמאה ואויר טמא, בנוסף על כל מה שאנו מתעסקים בו מהקברות והשרצים והמצרעים והזבים והמתים וזולת זה. וכן אסורה עלינו הנבלה, ולא מפני טמאתה, אלא מצוה גרידא באסור הנבלה, ונתנאי הטמאה נוסף. ולולא אומרם "עזרא תקן טבילה לבעלי קראין", לא היתה חובה תורית, אלא חובת טהרה ונקיות.

ואם היו מקבלים זאת על עצמם לענין הנקיית אין רע בזה, ובלבד שלא יקבלוה לתורה, שאם לא כן, הרי נעשו מתחכמים מתוך סכלותם, ומשנים בתורה, וגורמים למינות, רצוני לומר להתפלגות השיטות, אשר היא שרש הפסד האמה, יציאתה מתורה אחת ומשפט אחד. פי הנה כל מה שמקלים בו אנוחנו מן המגעות, אף על פי שהוא מגנה, הריהו קל לעמת מה שתסבב דעתם מן המיניות, עד שיהיו בחצר עשרה אנשים בעשר שיטות.

הטומאה - סייג לקדושה

מצוות הטהרה בימינו

התפלגות השיטות - מיניות

השמרם - של הקראים. בדברים רבים - למשל בשר קודשים או תרומה. דבר זה - מציאות של קדושה. אינו מפני הטמאה - כדי שהנוגע בה לא יטמא ממנה. הנבלה - אסורה באכילה (מלבד הטומאה שיש במגעה). לבעלי קראין - בעל קרי. לא היתה חובה תורית וכו' - טבילת בעל קרי כדי שיוכל להתפלל ולעסוק בתורה אינה דין מדאורייתא, אלא יש בה ענין של הידור ותוספת טהרה. עזרא תיקן מדרבנן חיוב טבילה זו. לענין הנקיית - בגלל הידור ניקיון וטהרה ולא כחיוב גמור. מן המגעות - נגיעה בטומאה. תסבב - תגרום.

ביאורים

הקראים נתונים בבעיה קשה. טענתם היא שאפשר לפסוק הלכה למעשה מפירוש פשט התורה בלבד. דבר זה הוביל אותם לכך שיש ביניהם שיטות שונות בנוגע להלכות מעשיות, או לחילופין, הם יתחייבו לקבל את דברי אחד מהם גם אם יש מי שחושב לפרש אחרת, על אף שזוהי סתירה לשיטתם שאין לקבל מסורת בפירוש התורה.

אך האמת היא שיהוד עם התורה קיבל משה מסיני כללים ופרטים מדוקדקים, תורה שבעל פה שניתנה יחד עם תורה שבכתב. בלי הגדרים שנמסרו בעל פה מדור לדור על ידי החכמים לא ניתן לקיים את המצוות כלל. אין הכוונה שהמצווה מתקיימת באופן חלקי אלא שאינה מתקיימת כלל. מי שרוצה לקיים את ציווי ה' בלי מסורת חז"ל מגיע לידי כך שדבר שהוא חושב למצווה הוא בעצם עברה, ודבר שהוא חושב לעברה הוא למעשה מצווה.

ריה"ל מביא מספר דוגמאות לכך, וביניהן מה שדורשים חז"ל "אשר יעשה אותם וחי בהם - וחי בהם ולא שימות בהם" (יומא פה:). המצוות ניתנו לנו כדי להחיות אותנו, ולא לגרום לנו חלילה מוות, מלבד מקרים מסוימים שבהם עלינו למסור את הנפש על קיום התורה והמצוות. אך לקראים אין מסורת חשובה זו, ולכן עלולים לגרום למוות גם במקרה של פיקוח נפש שדוחה איסורי תורה.

ריה"ל מוסיף שאמנם יש דברים שעל פי שורת הדין הם מותרים, אך למעשה ראוי להחמיר בהם. אתמול למדנו שיש הבדל בין הלכה לדברים שאינם הלכה אלא מנהגי חסידות, וצריך לעשות את ההפרדה ביניהם. מנהגי חסידות לא יכולים לבא על חשבון ההלכה. לעומת זאת בדברים שראוי להחמיר בהם יש שיקולים הלכתיים, מפני ספקות. לכן חשוב מאד ללמוד את גדרי ההלכה ואת אופן קיומה, כי רק כך מקיימים את המצווה בשלמותה.

הרחבות

מצווה לשמוע דברי חכמים

אֵלֶּא רְאוּי שְׁתַּבֵּיט אֶל הַעֲקָרִים מִן הַמִּקְבֵּל וְהַפְּתוּב. התורה מצווה אותנו "על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" (דברים יז, יא). מביא שם רש"י את דרשת חז"ל "אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין". על פי זה מסביר הרמב"ן "אפילו תחשוב בלבך שהם טועים, והדבר פשוט בעיניך כאשר (כמו) שאתה יודע בין ימינך לשמאלך, תעשה כמצותם". הרמב"ן אומר שם שיכולות להיות מחלוקות בעניינים שונים, אם כל אחד יעשה כפי דעתו תהפוך התורה להרבה תורות חלילה, ולכן ציווה אותנו הקב"ה לשמוע לדברי חכמים בכל הוראתם. ודאי שיש לשמוע לדבריהם בדברים הפשוטים, בפרט שכמעט אינם טועים משום ש"רוח השם על משרתי מקדשו". אך גם אם נראית לכאורה טעות בדבריהם, הקב"ה נתן לנו את התורה על דעת זה שהם יפרשו אותה, וההלכות ייקבעו על פיהם (ועיין עוד להלן ג טז).

שאלות לדיון

לשם מה נצרך ריה"ל לומר שאת סוד המצוות יודעים רק האלוה ונביאיו?

"המדקדק ירחק מהם מבלי שיאסור אותם". מדוע?

וְאִם הַמְצֻוֹת אֵינָן מְגֻדְרוֹת אֲצִלוּ בְגִדְרֵים שְׂאִין לְעֲבָרִים, אֵין הוּא מְבֹטָח מִהַפְּנֵס בְּהֵן מוֹה שְׂאִינוּ מֵהֵן, וּמִצִּיּוֹת קִצָּת מוֹה שְׂיֵשׁ בְּהֵן מֵהֵן, מִפְּנֵי שְׂהוּא מִחִזְק בְּהַקְשֹׁ וְטַעְמוֹ, וְלִפְיֶךָ יִקַּל בְּעֵינֵי הַקְּרָאִי הַנָּאֵת עֲבוּדָה זָרָה מִזֶּהָב וְכֶסֶף וְקִטְרֹת וְיִין, וְלִפִּי הָאָמֶת הַפְּנוּת מִבְּלַעֲדֵי זֶה טוֹב יוֹתֵר, וְיִקְשֶׁה בְּעֵינָיו לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בַּחֲזִיר אֲפֵלוּ לְרִפְּוֵאָה, וְהוּא לִפִּי הָאָמֶת מִהַעֲבָרוֹת הַקְּלוֹת שְׂחִיבִים עֲלֵיהֶן מְלָקוֹת. וְכֵן הֵיִתָּה קִלְהָ עַל הַחֲזִיר אֲכִילֹת הַצְּמוּקִים וְהַעֲנֻבִים יוֹתֵר מִהַשְׁכָּרוֹת מִשְׂכָּר הַדְּבִשׁ אוֹ שְׂכָר הַתַּפּוּחִים, וְלִפִּי הָאָמֶת הַפֶּךָ זֶה, כִּי הָאִסוּר אֲמָנָם הוּא בְּמֹה שְׂיִוצֵא מִהַגֶּפֶן בְּלֶבֶד, וְאֵין הַפְּנֵה אִסוּר הַשְׂכָּרוֹת, כְּמוֹ שְׂעוּלָה בְּמִחְשָׁבָה, אֲלֵא הַסּוּד אֲשֶׁר הוּא בְּחֻכְמוֹת ה' וְחֻכְמוֹת נְבִיאָיו וְקִדּוּשָׁיו. וְלֹא יִתְּכֵן לְחַשֵּׁב אֵת בְּעֵלֵי הַקְּבֵלָה וְהַסְּבָרָה לְסִכְלִים בְּדָבָר זֶה, כִּי מִלַּת 'שְׂכָר' מְפָרְסֶמֶת וְיִדּוּעָה, וְקִבְלוּ שְׂוִין וְשְׂכָר הָאִמּוֹר בְּכַהֲנִים כּוֹלֵל אֵת כָּל מִינֵי הַמְּשַׁפְּרִים, וְשְׂוִין וְשְׂכָר הָאִמּוֹר בְּזִיר אֲמָנָם הוּא מַעֲסִים הַעֲנֻבִים בְּלֶבֶד.

וְלִמְצֻוֹת גְּדָרִים מְבַחְנִים בְּחֻכְמָה אֶף עַל פִּי שְׂהֵם מְגֻנִים בְּמַעֲשֵׂה, וְהַמְדִּיקֶיךָ יִרְחַק מֵהֵם מִבְּלֵי שְׂיִאָסוּר אוֹתָם, כְּמוֹ "בְּשָׂר כֶּסֶף כֶּסֶף", אֲשֶׁר הוּא מְתָר, כִּי אֵין אֲנֹו בְּטוּחִים בְּמוֹת אוֹתוֹ בְּעַל הַחַיִּים, וְיֵשׁ לְאוֹמֵר לוֹמֵר שְׂבִירָא, וְלִפְיֶךָ הוּא מְתָר. וְהַטְּרָפָה בְּבַעַל חַיִּים הַנִּרְאָה בְּרִיא אִסוּרָה, מִפְּנֵי שְׂיֵשׁ לוֹ חֲלֵי מְמִיִּת מִבְּלֵי סַפְקָה, לֹא יִתְּכֵן שְׂחִיבָה עִמּוֹ וְלֹא שְׂיִרְפָּא מְמוֹנָו, וְלִפְיֶךָ נְאָסֵר. וְעַם הַטְּעַם וְהַהֲתַחַמְמוֹת יִצְאוּ אֵלָה הַדִּינִים לְהַפֶּךָ.

וְלִפְיֶךָ אֵל תֵּלַךְ אַחַר טַעְמָה וְהַקְּשָׁה בְּעֵנְפֵי הַמְצֻוֹת, שְׂיִפְלוּךָ בְּסַפְקוֹת מְבִיאִים לְמִינוֹת, וְלֹא תִסְפִּים עִם חֲבֵרָךְ בְּדָבָר מֵהֵם, כִּי לְכָל אֶחָד מִבְּנֵי אָדָם טַעַם וְהַקְּשָׁה. אֲלֵא רְאוּי שְׂתַבֵּיט אֶל הַעֲקָרִים מִן הַמִּקְבֵּל וְהַפְּתוּב, וְאֵל הַקְּשִׁים הַמְּשַׁתְּמָשִׁים בַּחֶךְ הַמִּקְבֵּל לְהַשְׁבֵּת הַעֲנָפִים אֶל הַעֲקָרִים, וְכֵן שְׂיִבִיאוּ אוֹתָהּ אֵלָיו, הָאֲמֹן בוֹ, אֶף אִם יִרְחִיקוּהוּ הַשְּׂעָרָתָהּ וּמִחְשָׁבָתָהּ. כְּמוֹ שְׂיִרְחִיקוּ הַמְּחַשְׁבָּה וְהַשְּׂעָרָה הַעֲדָר הַרִיקוֹת, וְהַקְּשִׁים הַשְּׂכָלִיִּים כְּבָר שְׂלְלוּ אֵת הַרִיקוֹת. וְכְמוֹ שְׂתַרְחִיק הַמְּחַשְׁבָּה אֶפְשָׁרוֹת הַתַּחְלָקוֹת הַגּוֹף לְאֵין סוּף, וְהַקְּשָׁה הַשְּׂכָלִי מְחִיב זֶה. וְכְמוֹ שְׂתַרְחִיק הַשְּׂעָרָה פְּדוּרִיּוֹת הָאָרֶץ, וְהֵיִתָּה חֶלֶק אֶחָד מִמָּאָה וְשְׂשִׁים וְשְׂשׂוֹה מַעְגוּל הַשְּׂמֶשׁ, וְכָל מוֹה שְׂבְּמוֹפְתֵי הַתְּכֻנָּה מִמּוֹה שְׂתַרְחִיקוּהוּ הַשְּׂעָרָה.

ההתחכמות במצוות

האסור, המגונה והמותר

המחשבה הראשונית וההיקש השכלי

מהכנס בהן - מלהחמיר ולאסור במקום שחובה להתיר. **המות מבלעדי זה** - כל דבר שקשור לעבודה זרה דינו "ייהרג ואל יעבור". **הסוד** - הכוונה הפנימית והאמיתית. **האמור בכהנים** - כוהן שתוי אסור לעבוד במקדש. **בשר כס כס** - בשר בהמה שחולה מאוד מותר באכילה אך מידת חסידות שלא לאוכלו. **העקרים** - עיקר הדין. **ההקשים** - המידות שנמסרו לדרוש בהם את התורה (קל וחומר, גזירה שווה וכו'). **להשבת הענפים אל העיקרים** - כיצד ללמוד את הפרטים השונים שבמצווה מנגוף התורה. **הריקות** - הפילוסופים טענו שאין בעולם חלל שהוא ריק מכלום, אף שזה נגד הסברה הראשונית. **הגוף לאין סוף** - כל עצם מתחלק לאין סוף חלקים. **במופת התכונה** - ראיות חכמת האסטרונומיה.

ביאורים

לא תמיד מה שנראה לנו במחשבה ראשונה ושטחית הוא אמת. השכל האנושי שלנו יכול לטעות, והטעות די מצויה. לכן ריה"ל שב ומדגיש שכל דבריהם של חז"ל אינם נסמכים על סברת כרס בלבד ואינם נשענים רק על שכלם החריף אלא בעיקר על המסורת שקיבלו מרבותיהם, עד משה רבנו ששמע מפי ה' יתברך. לכן מי שחולק על הסבריהם של חז"ל עושה זאת רק מפני שלא הבין את טעמם. הטעות בידו ולא בידם.

חז"ל דקדקו מאד בפרטי ההלכות שהורו, אך מי שירצה למצוא היתרים או יחפש כיצד להקל לעצמו יוכל למצוא את הדרך. חכמים מורים את ההלכה ועושים גם סייג וגדר למצוות התורה כדי שהרוצה לשמור את דבר ה' יצליח בכך. הם גם לא נמנעו מלומר את הדברים המותרים, גם אם יש אנשים שינצלו את הדברים לרעה [בבא בתרא פט:]. לכן מלמד ריה"ל כלל חשוב - לפסיקת הלכה באופן אמיתי נדרשים שני תנאים: א. יראת שמים ב. חכמה. ואי אפשר לזה בלא זה. אם תהיה חכמה לבדה ללא יראת שמים יפסוק הפוסק שלא כהלכה האמיתית. ואם תהיה יראת שמים לבדה ללא חכמה, לא ידע את הגדרים הנכונים של המצווה, ולכן לא יוכל לפסוק כהלכה.

על כך שואל מלך כוזר את החבר האם העירוב הוא לא תחבולה הלכתית שהמציאו חז"ל כדי שמותר יהיה לטלטל מרשות היחיד לרשות היחיד? ריה"ל, קודם כול, מזכיר למלך שחז"ל באים לשמור ולקיים את התורה, ולכן לא ייתכן שהם עושים תחבולות נגד קיום התורה. ואכן, גם איסור הטלטול עצמו הוא איסור שגזרו חכמים כדי לשמור על עיקר המצווה מן התורה. כיוון שהם גזרו את האיסור, הם גם נתנו את האפשרות להקל באופן מסוים. גזרה זו מרחיקה מאיסור התורה, וגם באופן המותר על ידי העירוב, יש הבדל בין הטלטול בשבת לטלטול ביום חול. השינוי מזכיר לאנשים ששבת היום.

הרחבות

קהילה משותפת

שאלה בערויב. הרב דוד כהן 'הנזיר' מסביר שהעירוב בעצם יוצר שטח השייך לכולם. קהילה גדולה אחת שהיא כמו משפחה, והשטח משותף לכולם. שותפות זו יוצרת מציאות של רשות היחיד, ומותר לטלטל בה כמו בבית ובחצר [קול הנבואה כד].

לא תסור

כדי שלא תהיה גזרתם במדרגת תורה. הרמב"ם טובר שהחובה לשמוע לדברי חכמים היא על פי הציווי "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" [דברים יז, יא]. חובה גמורה היא לשמוע לדברי חכמים בציוויהם ובפירושם על התורה, עם זאת קבעו חז"ל שמצוותיהם יהיו קלות יותר, לא שמותר לעבור על דבריהם, אלא שבמקום שיש ספק יש להקל [ספר המצוות שורש ראשון]. הרמב"ן לעומת זאת טובר שהחובה לשמוע לדברי חכמים נלמדת מהפסוק "שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך" [דברים לב, ז]. ומקשה, שלפי דברי הרמב"ם תוקף דברי חכמים הוא ממש מדאורייתא, ואין הבדל כלל בין העובר על דבריהם לעובר על מצווה מן התורה. הרמב"ן מונה מספר הבדלים שבהם מקילים יותר במצווה מדברי חכמים מאשר במצווה מן התורה [שם בהשגות הרמב"ן].

שאלות לדין

מה ניתן ללמוד מצירוף שתי הנקודות - המסורת והשכל האנושי?
מדוע כה חשוב להבדיל בין איסור תורה לגזרת חכמים?

וכל מה שהתירו החכמים לא היה בגלל טעם ולא בגלל מה שנגרף להם בתחלת הפחשקה, אלא במסקנות החכמה אשר היא ירשה להם ומקבלת אצלם. וכך כל מה שאסרו. ומי שנלאה מהשיג חכמתם, ותפס את דבריהם בטעם, הכחישם, כמו שמכחישים ההמון את מאמרי חכמי הטבע והתכונה. והם פאשר חקרו את גזרי ההלכה והורו המתיר והאסור מצד הדין הצרופי, הציגו לה את מה שהוא מאוס מאותם הגדרים, כמו שהם מגנים אכילת בשר פס פס, ולקייח ממון בתחבולות הלכתיות, והשמוש בתחבולות מן הערוב למסע בשבת, והתרת נשים בתחבולות שיתרו בהן הנשואין, והתרת השבועות והגדרים במיני הערמות אשר יאפשר אותם העיון ההלכתי גרידא, ללא ההשתדלות של יראת שמים. וצריך את שני הדברים גם יחד, כי אם תבדוד את העיון ההלכתי, יתאפשרו בגדריו מינים מן התחבולות שאי אפשר לשלט בהם, ואם תעזב את הגדרים ההלכתיים, אשר הם סיג התורה, ותסמך על ההשתדלות, יהיה זה גורם למינות ויאבד הכל.

אמר הפוזרי: אם פן, הרי אני מודה לרבני המצטרף את שתי הפנים האלה, ביתרונן על הקראי בנגלה ובנסתר, וישיג עם זה טוב לבב בתורתו, מפני שהיא מקבלת ממוסריהם הנאמנים בכך שחכמתם היא מאת ה' יתעלה. פי הקראי, גם אם השתדלותו מפלגת, לא ייטב לבו, מפני שהוא יודע שהשתדלותו היא סברה והתחכמות, ואינו בטוח שמעשהו זה הוא הנרצה אצל ה' יתעלה, והוא יודע כי באמות יש רבים המשתדלים יותר מהשתדלותו. אבל נשארה לי אליה שאלה בערויב, והוא הקלה במצות השבת, איך יחשב למתיר מה שאסרו ה' יתעלה, באותה התחבולה הקלה והפחותה?

אמר החבר: חס ושלום שייסקימו המון חסידים וחכמים על מה שיתיר קשר מקשרי תורת ה' יתעלה, אדרבה, הם אשר מחזקים ואומרים: "עשו סיג לתורה". ומפלל הסיגות אשר סיגו, שאסרו ההוצאה וההכנסה מרשות יחיד לרשות יחיד מה שלא אסרה זה התורה, ואחר פן נתנו בסיג הוא דרך להקל, כדי שלא תהיה גזרתם במדרגת תורה, וכדי שתהיה נוחות לבני אדם בשמוש, ושללא ישיגו הנוחות הזאת אלא ברשות, והרשות היא עשית הערויב, כדי שתהיה הבחנה בין המתיר לגמרי ובין הסיג ובין האסור.

חקירת ההלכה
בדקדוק

צירוף המסורת
והשכל האנושי

העירוב - הקלה
בגזרת חכמים

ותפס את דבריהם בטעם - חשב שיסוד דברי חז"ל הוא כפי הטעם שהוא הבין. **מאותם הגדרים** - שמעיקר הדין מותר. **הערויב למסע** - עירוב תחומין הותר רק לצורך מצווה. **ההשתדלות** - הסברה מהו רצון ה'. **לרבני** - החכם המסורתי שאינו קראי. **שתי הפנים** - המסורת והסברה. **בנגלה ובנסתר** - בצד ההלכתי המעשי ובצד הפנימי המחשבתי. **טוב לבב** - שמחה. **בערויב** - עירוב חצרות המתיר בשבת טלטול מבית לבית. **שלא תהיה גזרתם וכי** - חכמים רצו ליצור הבחנה בין דיני תורה לדינים דרבנן, ולכן הקלו בהם לפעמים.